

Kirken den er et gammelt hus

Axel Bølvig

JP, 2008

Ribe stifts biskop, Elisabeth Dons Christensen, har besluttet at lukke den otte hundrede år gamle Hjerting kirke. Det er konsekvenserne af en udvikling, der fører til affolkning af dele af landet samt en vigende interesse for Folkekirken, men vist ikke for kirken. Det er en udvikling, der på sigt vil føre til adskillige kirkelukninger. Samtidig kæmper lokalbefolkningen mod miljøministerens krav om en nedrivning af Maarup kirke ved - jeg havde nær skrevet i - Jammerbugten. Kirken er for længst forladt på grund af nedstyrtningsfare.

Det fører til spørgsmålet: hvad skal vi stille op med en bygning, som ikke mere benyttes? Der er stort set ikke bevaret en eneste verdslig bygning fra middelalderens fem århundreder, hvorimod hundredvis af Gudshuse står - endnu? Kirkerne eksisterer kun i kraft af deres fortsatte funktion, som vel at mærke tidligere ikke kun har haft med det religiøse liv at gøre. En borg, bondegård eller et købstadshus forældes og bliver revet ned. Kirkebygningen har formået at huse skiftende tiders brug.

Tidligere kendte man også til kirkenedlæggelser. 1808 ophævedes St. Ibs sogn i Roskilde, og kirken indrettedes til lazaret for spanske soldater. Syv år senere blev den solgt til en købmand, som indrettede et pakhus i skibet. Christian III's bygmester Morten Bussert mente i 1500-tallets midte, at man kunne rive et par landsbykirker ned for at genanvende blyet fra deres tage til en reparation af Århus domkirke. Reformationen i 1536 førte til adskillige nedlæggelser af kirker og klostre især i bispebyerne. St. Mariæ kirke i Helsingør blev efter Reformationen en overgang indrettet som hestestald, indtil byens tyske befolkning reddede den ved at overtage den som deres sognekirke. 1357 lod Valdemar Atterdag en halv snes kirker nedrive for at genanvende byggematerialerne til et slot i Randers. Som en konsekvens af befolkningsnedgangen i 1300-tallet, forårsaget af pestepidemier, blev mange kirker nedlagt. Endnu tidligere erstattede bygninger i sten adskillige trækirker.

Der er vist ikke mange danskere, der ønsker at Hjerting kirke skal udsættes for en nutidig Valdemar Atterdag endsige indrettes til kreaturhold. Men hvad så? Den er nu lavet til en lejlighedskirke. Men kan det i det lange løb redde bygningen og dens mange lidelsesfæller fremover? Kan de overleve ved en så sporadisk brug?

Lad os se på et eksempel, Buderup kirke i Støvring kommune. 1907 blev den erklæret ødekirke. Forud havde der fundet en hidsig debat sted. Nogle ønskede kirken jævnet med joden, andre plæderede for at den skulle nedrives og genopføres dér, hvor nu Støvring kirke ligger. Resultatet blev, at Nationalmuseet overtog bygningen og bevarede den som ødekirke. Siden fulgte forfald, hærværk og tyveri. Det førte til en fjernelse af inventaret i 1940'erne. I dag vedligeholdes den af Skov- og Naturstyrelsen. Kirken er bevaret, men den gisper efter et liv, der kun opretholdes ved udlejning i sommerhalvåret til kulturelle formål. 1951 blev den fredet!

Alle er glade over, at Buderup kirke eksisterer, men hvad vil der ske, når vi kommer til at opleve et par hundrede kirker af samme slags som Buderup og nu Hjerting? Landets kirker er fundamentet for vores nationale identitet, og det skyldes vel at mærke ikke kun deres religiøse funktion, hvor vigtig den måtte være. Det skyldes også deres samfundsmæssige historie, som en ret så verdslig – eller rettere det verdslige og gejstlige var uadskillelige elementer i samfundslivet.

Når arkæologer laver udgravninger inde i en kirke, finder de undertiden terninger. Og det er ikke de terninger, romerske soldater spillede med om den korsfæstedes klæder. Det er små beviser på folks verdslige aktiviteter i Guds hus, tabt under lange gudstjenester.

Boghandlerne havde deres salgsboder i købstadskirkerne, og her kunne de ikke skrivekyndige få nedskrevet eventuelle breve og dokumenter. Menigheden i Holme satte for et par hundrede år siden en stopper for våbenhusets anvendelsesmuligheder ved et forbud mod at benytte det som opbevaringssted for grøntsager og lignende. Det var ikke et led i en sundhedspolitisk kampagne om at have frugt og grønt liggende ved udgangen, selvom våbenhusene undertiden blev anvendt som skolestue. Eller tænk på, hvorfor det hedder våbenhus!

I Vejlbj ved Århus var der vistnok indrettet rullestue ved våbenhuset. Man ser det for sig: ”Vi ruller, mens De be’r”. På en måde en fornuftig foranstaltning, fordi folk fandt det praktisk at anvende kirkegården som blegeplads for deres vasketøj, hvis ellers kirkegårdsmuren formåede at holde kreaturer og svin ude. I kystbyer kunne man finde på at udleje kirken til opbevaring af sejl og net. Opbevaring af korn og mel inde i bygningerne hører vi også om.

Spillelidenskab, bogsalg, viktualierum, pakhus, hjemmeservice! Det er bare en forsmag på, hvad folk har benyttet deres kirker til. Der er andre og væsentlige eksempler på kirkernes anvendelse gennem tiderne, som kan lægge op til en diskussion om vor tids kirkeproblematik.

Vores kirker har indtil for hundrede år siden været et magnetfelt for folks interesser – på godt og ondt. Det afgørende er samspillet mellem det religiøse og verdslige. Verdslige folk har bygget slotte, herregårde, boliger og fyldt dem med udsmykninger. Borte har taget dem, med mindre de bliver fredet. Stort set samtlige landsbykirker er også blevet opført af verdslige folk. Uden dem, ingen kirke. Uden deres fortsatte indsats ville mange kirker slå glemslens følgeskab med det verdslige byggeri. I samvirket mellem det sakrale og det sekulære opstår derimod en synergieffekt, som har eksisteret i seks-syv hundrede år.

Og som er ved at smuldre i dag. Måske fordi kirkerne udelukker det verdslige samfund – eller er det samfundet, som har forladt kirkerne? Tænk engang: vi har såvel et kultur- som et kirkeministerium!

Fra 1100-1300 opførtes små tre tusind stenkirker i by og på land i det gamle Danmark. De fleste er som nævnt resultatet af verdslige folks indsats, gerne stormandsinitiativer. Således taler Peder Olsen i midten af 1200-tallet i sit testamente om ’min kirke’, nemlig Karise, og ’min præst’. Sorø kloster blev i 1100-tallet opført af Skjalm Hvides berømte slægt som deres gravkirke. Med meget usikre tal skønner man, at Danmark i kirkebyggeriets periode havde en befolkning på en million. Fordelt på 2.500 sognekirker giver det i snit 400. Hertil kommer opførelsen af domkirker og klostre og et samfund med få tekniske hjælpemidler. Hjerting kirke må lukke på grund af 268 sjæle i sognet. En forskel på 132 taler ikke for en nedrivning, men for en vedligeholdelse som en

samfundspligt af alle vores gamle kirker. Og efter min opfattelse hænger vedligeholdelse sammen med anvendelse. Vores gamle kirker er heldigvis ikke fredet.

Private initiativer finder vi senere eksempler på gennem utallige kapeltilbygninger, tårne og overhvelvinger. Så sent som i slutningen af 1800-tallet sørgede finansmanden C. F. Tietgen for færdiggørelsen af Marmorkirken i København og brygger Carl Jacobsen lod opføre Jesuskirken i Valby som gravkirke for sin slægt.

I middelalderen donerede mange mennesker store og små beløb til kirkerne som en slags livsforsikring, vel at mærke livet efter døden. De indstiftede altre og sjælemesser, de finansierede utallige udsmykninger i form af inventar og kalkmalerier. På 1100-tals døbefonten i Baarse kan man læse ”Bondo Friser gjorde mig, Esger Rød lod mig gøre”. Esger betalte for fonten. På samme tid lod Absalons forældre sig afbilde i færd med at forære Fjenneslev kirke til Vorherre. Fire hundrede år senere meddelte Barbara Brahe, at hun udsmykkede sin kirke i Bollerup (Skåne). Formålet ser ud til at være et defensorat for hendes forsørgerrolle efter ægtefællens død. I Västra Sallerup er Pernille Thott nærmest på catwalken med middelalderens flotteste hat. Hun og familie slår i et kalkmaleri følge med De hellige tre Konger.

Også efter Reformationen ser vi folk bekoste altertavler, prædikestole med videre. Størstedelen af Engum kirkes inventar blev 1759 opstillet af kirkeejeren på herregården Tirsbæk. Resultatet blev et af Danmarks herligste rokokorum. De pyramideformede tårnspejle på kirkerne i Torstrup, Horne, Tistrup og Ansager fra omkring 1774 skyldes A. C. Teilmann til Nørholm. Men initiativerne rettede sig ikke kun mod kirkens bygning og inventar. Individuerne trænger ind i gudshusene i form af gravsten og epitafier. Nogle er store og pompøse som for eksempel Jørgen Skeels epitafium i Århus domkirke. De fleste epitafier udvikler sig til rene selvhævdende portrætfremstillinger, hvilket prototypen på deres indskrifter bevidner: ”Dette mindesmærke er opsat Gud til ære, menigheden til belæring og os selv til evig ihukommelse”. Her promoverer den velstillede del af Danmarks befolkning sig selv, for det er her, man mødes. En borgmesterfrue får på portrættet ændret sin frisure, så billedet fulgte fruens modeluner.

Sådanne initiativer vidner om en intens interesse for kirken i al dens mangfoldighed, men dermed er ikke sagt, at det altid fører til en bedring af kirkernes økonomi. Selvom der fulgte donationer med, så var det kirken, der i det lange løb kom til at stå for vedligeholdelsen. Johan Oxe lod i midten af 1400-tallet opføre et kapel til St. Olai kirke i Helsingør. Det kostede kirken en masse besvær og mange udgifter i det følgende århundrede. Og selvom vi i dag i det historiske perspektiv er glade for vore forfædres sponsorvirksomhed, så er det ikke alt, der er lige heldigt. Lykkeligvis fik man i 1800-tallet forhindret brygger Jacobsen i at sætte et højt gotiserende spir på den genopførte nyklassicistiske Vor Frue i København. På en måde skæmmes Karise kirke af overhofmarskal Moltkes kapel udført af C. F. Harsdorff omkring 1770. Men hvem vil i dag undvære denne arkitektoniske perle, som netop viser vore kirkers tusindårige eksistensberettigelse.

Det verdslige ejerskab af kirkerne var ikke altid en gunstig ordning for bygningen, der ofte blev forsømt. Herom vidner Emil Aarestrup i 1838 med sit digt ”I en landsbykirke”:

Vi sad i Landsbykirken.

En raa Novemberhimmel
Oplyste svagt langs Muren
Den fugtiggrønne Skimmel.

Tre, fire gamle Bønder,
Samt Præst og Degn, var Flokken,
Som med sit Skrat fra Taarnet,
Høitrevnet, kaldte Klokken.

Kirkerne fik i 1903 selvstændighed ved indførelsen af menighedsråd, som i vid udstrækning skal takkes for vores kirkers aktuelle gode tilstand. Men udviklingen er truende ikke kun for Hjerting kirke. for bygningerne. Den behøver dog ikke kun at pege tilbage mod Aarestrups landsbykirke.

Jeg siger ikke, at vi kan redde alle lukningstruede kirker ved en tilbagevenden til tidligere tider. Tiden efter brygger Jacobsen og Tietgen er en anden. Men det vil være en fordel for diskussionen, at den ikke kun var styret af et faldende besøgstal om søndagen, og en skrantende økonomi forårsaget af affolkning.

Kirkerne er vores centrale kulturarv, vores fælles oplevelsesrum. I fremtidsperspektiv bør kirkerne og dermed os alle sammen satse på deres kulturhistoriske betydning. De udgør i fælles flok vores største, men decentrale museum med kunstsamlinger fra otte hundrede år. Og læg mærke til, at museerne er i færd med at ændre struktur ved at inddrage et væld af andre aktiviteter end at udstille kunst.

'At gå i kirke' er i dag ikke kun ensbetydende med deltagelse i søndagens gudstjeneste. Der er mange, som benytter denne kulturarv uden for disse handlinger. Det er et væsentligt aspekt at inddrage i diskussionen om lukning af kirkerne.